

УДК 821.161.2-1.08

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2023-207-36>

АНАЛІЗ АРХЕТИПНИХ ОБРАЗІВ МАТИ, БАТЬКО, ДИТИНА ЯК УЯВНОГО ТРИКУТНИКА КОЛЕКТИВНОЇ ДУШІ

ANALYSIS OF THE ARCHETYPICAL IMAGES OF MOTHER, FATHER, CHILD AS AN IMAGINARY TRIANGLE OF THE COLLECTIVE SOUL

Саїк А.В.,

orcid.org/0000-0001-5092-9481

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри філології та мовної комунікації

Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

У науковій роботі проаналізовано архетипну тріаду МАТИ, БАТЬКО, ДИТИНА як уявний трикутник колективної душі в аспекті взаємодії її з психологією, мисленням, культурою. З'ясовано, що ці архетипи мають дуже сильну і значущу емоційну цінність. В цілому архетипи для людей означають певну природність. По суті архетипи викликають у людей інстинктивну поведінку. Виступаючи носіями певних еталонних ознак, а також фрагментами глобального образу світу, вони є носіями певного інформаційного коду та поєднують в собі культурні, етнічні, психологічні аспекти. Архетип – це образ, який належить усьому людству, а не лише окремій людині. В основу нашої роботи покладено теорію архетипної психології К.Г. Юнга, наукові положення про відмінність між архетипом і символом М.Ф. Алефіренко. Широке вживання архетипних образів МАТИ, БАТЬКО, ДИТИНА у картині світу різних народів дає нам можливість описати їх значення як з погляду психології, так і з погляду лінгвокультурології. У нашій науковій розвідці описано значення цих архетипів у широкому і вузькому розумінні; проаналізовано функції, які вони виконують; наведено приклади асоціацій; репрезентовано конвенціональні знання про ці архетипні образи; подано основні вербалізатори архетипу БАТЬКО. З'ясовано, що архетип МАТЕРІ відіграє важливу компенсаторну роль у сучасному євро-американському суспільстві, оскільки він діє у культурі, де домінують чоловічі ідеали, як здоровий коректив до простодушної колективної маскулінності. Зазначено, що у деяких випадках архетипи не можна досить чітко розрізнити за статтю. Чоловічі риси та характеристики батьківського архетипу можуть проявлятися в жіночих елементах, і навпаки, жіночі характеристики та компоненти архетипу матері можуть з'являтися в чоловічих. Архетип ДИТИНИ представлено в нашій роботі як образ певних речей дитинства, які були забуті. Тобто архетип ДИТИНА – це потенційне майбутнє. Визначено, що архетипи МАТИ, БАТЬКО, ДИТИНА функціонують як одиниці константного, універсального характеру в етнічній світоглядній системі всього людства, а отже, формування когнітивної матриці цих архетипів здійснюється за участю колективної та індивідуальної свідомості.

Ключові слова: архетип, картина світу, аналітична психологія, символ, лінгвокультурологія.

The scientific work analyzed the archetypal triad of MOTHER, FATHER, CHILD as an imaginary triangle of the collective soul in the aspect of its interaction with psychology, thinking, and culture. It has been found that these archetypes have a very strong and significant emotional value. In general, archetypes for people mean a certain naturalness. In essence, archetypes cause people to behave instinctively. Acting as carriers of certain reference signs, as well as fragments of a global image of the world, they are carriers of a certain information code and combine cultural, ethnic, and psychological aspects. An archetype is an image that belongs to all of humanity, not just to an individual. Our work is based on the theory of archetypal psychology by K.G. Jung, scientific statements on the difference between an archetype and a symbol by M.F. Alefirenko. The wide use of archetypal images of MOTHER, FATHER, and CHILD in the world picture of various nations gives us the opportunity to describe their meaning both from the point of view of psychology and from the point of view of linguistic and cultural studies. In our scientific research, the meanings of these archetypes are described in a broad and narrow sense; the functions they perform were analyzed; examples of associations are given; conventional knowledge about these archetypal images is represented; the main verbalizers of the FATHER archetype are presented. The MOTHER archetype has been found to play an important compensatory role in contemporary Euro-American society, as it operates in a culture dominated by masculine ideals as a healthy corrective to simple-minded collective masculinity. It is noted

that in some cases the archetypes cannot be clearly distinguished by gender. Masculine traits and characteristics of the father archetype can manifest in the feminine elements, and conversely, the feminine characteristics and components of the mother archetype can manifest in the masculine. The CHILD archetype is presented in our work as an image of certain things from childhood that have been forgotten. That is, the CHILD archetype is a potential future. It was determined that the MOTHER, FATHER, and CHILD archetypes function as units of a constant, universal character in the ethnic worldview system of all mankind, and therefore the formation of the cognitive matrix of these archetypes is carried out with the participation of collective and individual consciousness.

Key words: archetype, worldview, analytical psychology, symbol, linguistic and cultural studies.

Постановка проблеми. В умовах сучасної глобалізації та у процесах, що відбуваються у навколишній дійсності, виникає потреба з'ясувати, чи впливають ці зміни на еволюційний розвиток всього людства у ментальному, духовному, психологічному, культурному розумінні. Для глибшого пізнання мови в аспекті взаємодії її з психологією, мисленням, культурою, а також взаємодії людини з вищезазначеними категоріями постає потреба простежити те, як ці зміни відтворюються та зберігаються в колективній свідомості всього людства на прикладі аналізу архетипних образів МАТИ, БАТЬКО, ДИТИНА.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню архетипів присвячено праці таких дослідників: М. Міщенко «Українські національні архетипи: від колективного несвідомого до усвідомленої національної ідентичності», Н. Яковенко «Домінуючі архетипи українського менталітету як прояв народної ідентичності», Т. Храбан «Архетипічні аспекти образу героя в сучасному українському неінституційному військовому дискурсі». Цікавими з цього погляду є наукові праці С. Хороба, В. Антофійчука, І. Бетко, А. Нямцу, О. Бондарєвої, В. Кречотня, О. Мишанича. Такі поняття, як тип, антитип, архетип, розглядали в своїх роботах, окрім К. Юнга, такі вчені: Дж. Хілман, Р. Чейз, Н. Фрай, Є. Мелетинський. Серед українських дослідників – С. Кримський, В. Даниленко, Л. Тарнашинська, А. Шестак, Н. Зборовська.

Мета дослідження – описати значення поданих архетипів у широкому і вузькому розумінні; проаналізувати функції, які вони виконують; навести приклади асоціацій; репрезентувати конвенціональні знання про ці архетипні образи.

Виклад основного матеріалу. Термін «архетип» ввів у психологію Карл Густав Юнг. Однак сам термін є давнішим і походить із святоотцівських творів середньовічної філософії, у яких відобразилися намагання пояснити ідею Платона. Проте унікальний внесок Юнга полягає в тому, що він використав ідею архетипу в сучасному психологічному контексті. Великі знання Юнга про міфологію, антропологію та релігійні системи у порівнянні з символами та фігурами, що з'являються уві сні його пацієнтів, дозволили йому визначити питання про архетипи. Таким чином, йому вдалося розширити психологічну концепцію Фрейда, а саме у формі аналітичної психології, як він сам називав свою теорію. Однак через визначну роль архетипів у підході Юнга його теорію радше називають архетипною психологією [7]. *Архетип* означає (від гр. ἀρχή – початок і τύπος – зразок, форма, зразок) «праформа», прототип – «первісна форма для наступних утворень», «початкова форма чогось». В аналітичній психології К.Г. Юнга архетипи – це компоненти «колективного підсвідомого», які сформувалися у найдавніші часи і визначають структуру моральної, естетичної і пізнавальної діяльності людини [9]. Юнг стверджує, що архетипи можна розуміти як «вроджені ідеї», «елементарні ідеї» [16, с. 15]. «Архетип являє собою несвідомий зміст, який змінюється через усвідомлення та сприйняття у сенсі індивідуальної свідомості, в якій він з'являється» [16, с. 100]. За Юнгом, існують так звані передсвідомі архетипи [16, с. 66]. Вони ніколи не були свідомими, і їх можна усвідомити лише через вплив, який вони справляють на зміст людської свідомості [16]. Архетипи мають дуже сильну і значущу емоційну цінність. Для людей вони означають якусь природність, що викликає бажання виконувати певні дії. Проте сенс цих вчинків для сучасної людини настільки неусвідомлений, що вона не замислюється над ним. По суті архетипи викликають у людей інстинктивну поведінку.

Як зазначає М.Ф. Алефіренко, культурні архетипи є важливими елементами культури, що формують константні моделі картини світу певного етносу. Вони становлять домінуючі національної духовності, що виражають і закріплюють основоположні властивості певного народу як культурної цілісності. Архетип співвідносний із символом. Архетип власне і є символом, але символом дуже давнім, загальнолюдським. Варто зазначити, що будь-який архетип є символом, але далеко не кожний символ є архетипом. Основні відмінності між символами й архетипами М.Ф. Алефіренко визначає так:

1) символ характеризується жанровою і смисловою стійкістю; архетипу ж притаманна жанрова незакріпленість, загальновідомість (*зірка – доля, ягня – жертва, сонце – божество* тощо);

2) архетип позбавлений етномовної метафоричності, яка притаманна символу; архетипи входять до складу фразем у різних мовах і перекладаються іншими мовами, повністю зберігаючи свій зміст (*народитися в сорочці, провідна зірка*);

3) символ може з часом змінювати своє значення, а архетип є стійким, він має «консервативну» семантику традиційних образів і мотивів, що передається від покоління до покоління (*світлове дерево, гора, каміння, ріка* тощо) [5, с. 91].

Неправильно зближувати архетип Юнга з символом, який його представляє. Архетип – це форма, в якій колективний та індивідуальний досвід зливаються в єдиний образ.

У нашій статті, аналізуючи архетип МАТИ, варто зазначити, що саме МАТИ відіграє важливу роль у житті людини. І це як на рівні спорідненості, так і на архетипічному рівні. МАТИ є носієм усього життєвого спектру, якому люди довіряються з дитинства [16]. Цей архетип несе в собі велику кількість значень. Мається на увазі не тільки власна мати, а й бабуся, мачуха, свекруха, нянька, годувальниця, Богородиця, навіть ціль бажання – спасіння, матеріалізоване в Раю, Царстві Божому, небесному Єрусалимі. Саме МАТИ є логічним продовженням життя, звільненням від усього гріховного через осяяння, просвітлення, переродження. Наприклад, **Богородиця** (Богоматір, Мати Божа, Пречиста, Пресвята мати, Діва Марія, Мадонна). Богородиця – символ матері, цариці небесної, життя, світла, мудрості, любові. Богородиця символізує повноту життя, самодостатність, напр.: *Хай боронить вас <...> мати Божа* [6, с. 25]; *Нехай простить йому товариство і пресвята богородиця, що одкидається отако – потаємно – й прощається з козацтвом <...>* [6, с. 62].

Серед знахідок трипільської доби (V—III тис. до н.е.) є велика кількість жіночих статуєток із дитиною на руках. Це свідчить про наявність у тодішніх хліборобсько-скотарських племен культу Богині – Матері.

Тайну народження Сина Господнього від Непорочної Діви у духовному значенні не слід зводити до буквального, фізіологічного розуміння. Діва тут означає досконалість, яка зберігає в собі жіночу істоту, що не підкоряється чоловічій, а також носить її в собі. «Непорочне зачаття» символізує священний союз неба і землі, який проявляється через народження Боголюдини [4, с. 35]. Богородиці приписували владу над грозою, посилення дощів і владу над земними врожайми. Благословенний плід її утроби ототожнювався з думкою про весняні роди Матері – Землі: *жінка родить і земля родить: – Бач, як боліли за своє, які здорові були, бо чим земля і жінка більше родять, тим здоровіші <...>* [3, с. 152].

Після утвердження християнства у колядках замість давньої Богині – Матері стали вживати ім'я Діви Марії [4, с. 36]. Напр.: *Зате тепер він чітко бачив дивну постать, і неймовірна здогадка зблиснула в його уяві. Це – ніхто інший, як Пречиста Діва Марія!* [6, с. 44].

У ширшому сенсі архетип МАТИ означає «церква», «університет», «місто», «грунт», «земля», «матерія». У вужчому значенні, навпаки, розуміється як місце народження та продовження роду, а також сад, поле, дерево, джерело, глибокий колодезь, квітка, ріг достатку. У найвужчому значенні слова це утроба або будь-яка порожниста форма. Можливості порівняння архетипу МАТЕРІ з порожнистою формою обговорюються Юнгом на основі міфології в його праці «Герой і архетип матері» (Символи перетворення II). Він знаходить це порів-

няння в таких предметах, як ковчег, скриня, шафа, бочка або корабель [17]. Юнг згадує ще одне значення – значення тварини, яка допомагає людині. Мати також сприймається як «мовчазне походження кожного початку і кінця» [16, с. 204]. Під архетипом МАТЕРІ приховано багато сприйманих властивостей. Це включає «все материнське», а саме: жіночність, мудрість, доброзичливість, толерантність, турботу, що забезпечує плодючість, ріст і їжу, інстинкт або імпульс. Порівняємо у зв'язку з наведеними констатаціями виконання **матір'ю** сакральньо-обрядової функції в романі «Епізодична пам'ять» Л. Голоти, яка виявляється в одному з епізодів роману, коли мати шила ковдру, що стала символом цілісності родини, оберегом від негараздів: «Ковдру мати шила з півроку, поєднувала непоєднуване, і це їй вдавалося; ще й ще доточувала й komponувала, виладовуючи свою розповідь про історію речей...» [3, с. 144]. Це покривало мало магічну силу, оскільки мати вклала в нього всі свої таємниці, всі спогади, всю любов до своєї родини: «...виокремивши звір'яння і замаскувавши таємниці, доточивши клаптиками своїх та батькових одеж, від чого величезне покривало стало цільним, а цілісність родини була головним у материному житті...» [3, с. 145].

З іншого боку, тут сприймаються й такі аспекти, як усе таємне, приховане, надокучливе й неминуче, а також надмірна владність, страх, звабливість [8]. Деякі приклади фіксують архетипні уявлення про те, що давання долі людині відбувається при народженні, де функцію божества, що дарує долю, виконує мати: «– І чого моя дівчина така тонкошкіра, чисто тобі перлистий виліток від цьогорічної білої курочки, як же в цьому світі жити їй, Господи?!...» [3, с. 160]; «Найдобріші національні роди перестали існувати в ХХ столітті, винищені революціями, війнами, голодоморами, репресіями, натомість прийшли у світ «діти голодоморів», «діти війни». А тепер, бач, жінкам судилося народжувати «дітей Чорнобіля»...» [3, с. 264].

Архетип МАТЕРІ відіграє важливу компенсаторну роль у сучасному євро-американському суспільстві. Варто відмітити, що він діє у західній культурі, де домінують чоловічі ідеали, як здоровий коректив до простодушної колективної маскулінності.

Є жінки абсолютно раціональні, вони ставлять на перше місце все логічне і пригнічують все емоційне, такі жінки можуть стати хорошим другом і порадиником для чоловіків [16].

Протилежним до архетипу МАТЕРІ є архетип БАТЬКА. Проте сам Юнг не приділяв особливої уваги архетипу БАТЬКА. Він знаходить чоловічі якості в архетипах Мудрого Старого та Героя. Таким чином, повний теоретичний розвиток архетипу БАТЬКА відбувся лише серед наступників Юнга [17, с. 96]. Основною функцією архетипного образу БАТЬКА є розрізнення протилежностей, а потім розділення несвідомого змісту. Крім того, це об'єднання цих змістів у значущі системи. Батьківське начало прагне вирватися з первісного тепла і темряви материнського лона, або несвідомого. Цей архетип уособлює динамізм. У той час як архетип «Великої Матері» асоціюється з природою, матерією та землею, архетип «Великого Батька» асоціюється зі сферою світла та духу. Багато термінів і атрибутів пов'язано з архетипом БАТЬКА, наприклад: Бог, Мудрий старий, Диявол, Створення, Формування, Спокуса, Жорсткість, Текучість, Сонце, Небо, Меч, Дерево, Вогонь, Запліднення, Розвиток. Вербалізація аналізованого архетипу може мати кілька варіантів: а) проста лексема **Отець**: *Кого любить Отець, того й карає* [11, с. 64], *Ви розумієте мене? Я – це fuga! Во ім'я ваших – Отця, і Сина, і Святого Духа – я – ми* [12, с. 84]; б) юкстапозит **Бог-Отець**: *Хай вам поведить Бог-Отець через єдинородного сина свого* [10], *Чим більша віра в Бога-Отця, тим більше черево його жерця* [11, с. 267]; в) аналітична ноєма **Отець небесний** (пор. **Отець небесний** – «Бог» [1, с. 689]: *Коли не вибачите гріхів брату, то і вам не відпустить Отець ваш небесний* [11, с. 31], *Щось вони мудрують, так мов не досить їм Письма Святого, слів Господа Христа і заповітів Отця Небесного* [4, с. 44].

Ім'я архетипу «Бог-Отець» функціонує як складова частина назви Молитви Господньої: *І молився я: Отче наш – електричної системи віку! На твоїх крицевих віях запеклася майбуття сльоза* [12, с. 81].

Родинна когнітивна матриця використовується народною свідомістю в дискурсі української загадки, де відбувається образна концептуалізація Бога як батька: *Батько високий, мати низька, син кручений, дочка сліпа* (Бог, земля, вітер, ніч) [15, с. 209].

Варто зазначити, що у деяких випадках архетипи не можна досить чітко розрізнити за статтю. Чоловічі риси та характеристики батьківського архетипу можуть проявлятися в жіночих елементах, і навпаки, жіночі характеристики та компоненти архетипу матері можуть з'являтися в чоловічих. Типовою рисою архетипу БАТЬКА є роль архетипного духовного захисника.

Не менш важливим у нашому дослідженні є архетип ДИТИНИ, що замикає уявний трикутник МАТИ–БАТЬКО–ДИТИНА. Мотив ДИТИНИ пов'язаний різними психологічними аспектами з поширеним архетипом «бога-дитини». Найвідомішим таким архетипом є «Ісус», ікона християнської релігії. У фольклорі мотив ДИТИНИ зображується у вигляді гнома чи ельфа як уособлення всіх прихованих сил природи [16]. Уявлення про дитину дуже часто базується на християнській основі, але розвивається воно більше з абсолютно нехристиянської основи. За Юнгом, це тварини підземного світу, такі як крокодили, дракони, змії та інші. Іноді дитина також з'являється в квітковій чаші, із золотого яйця або в центрі мандали. Але найчастіше дитячий мотив проявляється в процесі дорослішання особистості, викликаного аналізом несвідомого. Юнг називає цей процес процесом індивідуалізації [16]. Мотив дитини дуже мінливий і пластичний, може набувати багатьох форм (наприклад, коштовність, перлина, квітка, посудина, золоте яйце, золота куля). За Юнгом, мотив ДИТИНИ можна трансформувати практично безмежно. МАТИ і ДИТИНА пов'язані між собою вічним нерозривним зв'язком, вони нагадують сполучені посудини: *Синочок, який прийде, має стати її зв'язком зі світом звуків. Втім, кожна з нас сподівається, перш за все, на мову серця та голос крові. Вони формують родові зв'язки* [3, с. 264]. У снах вона зазвичай з'являється у відносно класичному уявленні як дочка, син, незаймана чи інша. Однак вони можуть мати дуже різні форми: від зовнішнього вигляду, кольору шкіри до космічного вигляду [16]. Можна стверджувати, що архетип ДИТИНИ – це образ певних речей дитинства, які були забуті. Але архетип – це образ, який належить усьому людству, а не лише окремій людині, тому дитячий мотив найкраще можна описати так: «Дитячий мотив представляє передсвідомий аспект дитинства колективної душі» [16, с. 239]. Дитячий мотив представляє не лише те, що було і зникло. Це система, яка працює навіть у сьогоденні. Її мета – компенсація і корекція існуючих процесів свідомості [16]. Суттєвим аспектом архетипу ДИТИНИ є її «майбутній характер» [16, с. 243]. Простими словами, дитина – це потенційне майбутнє. Проте архетипна ДИТИНА є не тільки звичайною дитиною, але водночас у своїй божественній природі є ще й зародком чоловічого архетипу героя.

Висновки. Архетипи МАТИ, БАТЬКО, ДИТИНА функціонують як одиниці константного, універсального характеру в етнічній світоглядній системі людства. Виступаючи носіями певних еталонних ознак, а також фрагментами глобального образу світу, вони є носіями певного інформаційного коду та поєднують в собі культурні, етнічні, психологічні аспекти. Широке вживання цих архетипних образів у картині світу різних народів дає нам можливість описати значення цих архетипів як з погляду психології, так і з погляду лінгвокультурології, а також репрезентувати конвенціональні знання про них.

У нашій науковій розвідці описано значення цих архетипів у широкому і вузькому розумінні; проаналізовано функції, які вони виконують; наведено приклади асоціацій; репрезентовано конвенціональні знання про ці архетипні образи; подано основні вербалізатори архетипу БАТЬКО.

Варто зазначити, що архетип МАТИ наділений сакральним змістом, оскільки він виступає основою світобудови, сформувався протягом усього історичного розвитку і має комплексний характер. Часто цей архетипний образ співвідносять з символом раю, життя, переродження. Типовою рисою архетипу БАТЬКА є роль архетипного духовного захисника, а архетипна ДИТИНА у своїй божественній природі є ще й зародком чоловічого архетипу героя.

Оскільки формування когнітивної матриці архетипів МАТИ, БАТЬКО, ДИТИНА здійснюється за участю колективної та індивідуальної свідомості, це дає можливість окреслити подальшу наукову перспективу досліджень з урахуванням їх смислових реалізацій та характеру процесів концептуалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.
2. Войтович В. Українська міфологія. Київ : Либідь, 2002. 664 с.
3. Голота Л. Епізодична пам'ять : роман. Київ : Факт, 2007. 288 с.
4. Жайворонок В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
5. Загнітко А.П. Лінгвокультурологія : навчальний посібник. 3-є вид., перероб. і доп. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2017. 286 с.
6. Книга про Матір: українські поети XIX–XXI ст. / передм. О.О. Омельченка ; упоряд. В.Л. Чуйко. Київ : Криниця, 2003. 319 с.
7. Філософія : посібник / Є. Причепій, А. Черній, Л. Чекаль. Київ : Академвидав, 2003. 576 с.
8. Саїк А.В. Аналіз концепту МАТИ в романі Любові Голоти «Епізодична пам'ять». *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. Том 31 (70) № 4. 2020. С. 116–124.
9. Словник іншомовних слів. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%E0%F0%F5%E5%F2%E8%EF>.
10. Смотрицький М. Тренос, тобто Плач. URL: <http://litopys.org.ua/human/hum37.htm>.
11. Українська афористика. Київ : Просвіта, 2001. 320 с.
12. Хвильовий М. Твори: у 2 т. Київ : Дніпро, 1990. Т. 1: Поезія. Оповідання. Новели. Повісті / упоряд. М.Г. Жулинський, П.І. Майданченко ; передм. М.Г. Жулинського. 650 с.
13. Чернова А.В. Лексичні засоби української мови на позначення концепту МАТИ. *Наукові записки Луганського національного університету. Серія «Філологічні науки»*. Вип. 8. Т. 1. 2009. С. 373–384.
14. Чернова А.В. Підконцепти БОГ-ОТЕЦЬ і СВЯЩЕННИК концепту БАТЬКО в українській мовній картині світу. *Функциональная лингвистика : сборник научных работ Крымского республиканского института последипломного педагогического образования*. Т. 2. 2010. С. 315–317.
15. Мудрість віків : українське народознавство у творчій спадщині Павла Чубинського: у 2 кн. / упорядн. С.К. Горкавий, Ю.О. Іванченко. Київ : Мистецтво, 1995. Кн. 1. 224 с. Кн. 2. 224 с.
16. JUNG, Carl Gustav: Archetypy a nevědomí (výbor z díla, sv. II.), Brno, Na-kladatelství T. Janečka, 2010. 523 s.
17. JUNG, Carl Gustav. Hrdina a archetyp matky : Symboly proměny II. Brno : Na kladatelství Tomáše Janečka, 2009. 478 s.